

ОПОЗИЦІЙНА СПОЛУЧУВАНІСТЬ ТЕРМІНІВ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ СУБ'ЄКТИ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА МІСЦЕ НАВЧАННЯ У ДИДАКТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Проаналізовано опозиційну сполучуваність дидактичних термінів, що позначають суб'єкти навчального процесу та місце навчання у дидактичному тексті. Наведено розрахункові дані.

Ключові слова: *дидактичний термін, дидактичний текст, опозиційна сполучуваність.*

Метою нашої статті є аналіз опозиційної сполучуваності терміна у дидактичному тексті. Новизна висловленої проблеми зумовлена недостатністю ґрунтовних досліджень дидактичного фахового тексту та актуальністю використання нових лінгвістичних методик для аналізу спеціальної лексики. Аналіз опозиційної сполучуваності нині є особливо актуальним, оскільки дає змогу глибше проаналізувати семантичну структуру лексичних одиниць і в такий спосіб ґрунтовніше дослідити смислові зв'язки між конститuantами однієї терміносистеми.

Одним зі способів розкриття семантики терміноодиниці є аналіз її функціонування у тексті, яке відіграє важливу роль та допомагає глибше проникнути у семантичну структуру. На думку М. Кочергана, між значенням терміна і його сполучуваністю (синтагматикою), як формальним виявом змісту, існує двобічна залежність. Семантикою терміна зумовлюються його сполучувальні (кореляційні) потенції, а сполучуваність є транспонентом значення терміна, тому розширення чи звуження сполучуваності завжди сигналізують про зрушення у семантиці терміносистеми. Кореляція між значенням і його сполучуваністю уможливорює вивчення синонімії й антонімії, встановлення синонімічних відношень та антонімічних опозицій тощо [1, с. 158].

Оскільки опозиційна сполучуваність дидактичних термінів з іншими словами за тематично-семантичними групами збігається з гіпонімічною сполучуваністю, то скористаємося попередньою схемою аналізу, порівнюючи терміни за протилежними семантичними ознаками.

Розглянемо модель "Adj + Dt". У категорії учасника навчання виокремлюємо такі опозиційні пари: *pupil* (учень) – *student* (студент); *pupil* (учень) – *teacher* (учитель); *student* (студент) – *university teacher* (викладач вищого навчального закладу); *school teacher* (учитель) – *university teacher* (викладач вищого навчального закладу). Наведені приклади найчастотнішої опозиційної сполучуваності термінів, які позначають учасників навчального процесу. Відібрано терміни, що передають дидактичний смисл і широко застосовуються в текстах сфери освіти. Запропоновано три моделі сполучуваності: *ад'єктивну (Av)*, *дієслівну (Vv)*, які утворюють 2247 (відповідно – 1233 і 1014) сполучень.

Ад'єктивна опозиційна сполучуваність (Av) термінів *school teacher* і *university teacher* виражена терміносполученнями, які позначають *суб'єктивну оцінку, вік, власні назви (назви навчальних закладів, осіб і т. д.), наявність наукового ступеня, посаду, демонстративності, присвійності, означальності, неозначеності*, що, своєю чергою, пояснюється наявністю семи людини в семному складі: *good teacher, bad university teacher, experienced professor, experienced teacher, teachers with academic excellence and experience, old professor, young lector, experienced university teacher*.

Прикметники, утворені від власних назв (назви навчальних закладів, осіб, походження і т. д.), слова на позначення наявності наукового ступеня або спеціалізації, слова на позначення посади сполучаються з обома наведеними дидактичними термінами завдяки семам належності до навчального закладу, науковий ступінь, спеціалізація тощо: *Master of Science in Foreign Service Program teacher, Cambridge professor, TEFL teachers, English teacher, American professor, Ukrainian teachers, alternative teacher. We need an experienced university teacher* (Нам потрібний досвідчений

університетський викладач) [2, с.4 3]; *Think of yourself not so much as a teacher who must constantly "deliver" information to your students but more as a facilitator of learning* (Вважай себе не стільки вчителем, який повинен постійно постачати інформацією студентів, а більше каталізатором навчання) [2, с. 43]; *This book will help Ukrainian teachers in teaching English* (Ця книжка допоможе українським учителям у навчанні англійської мови) [3, с. 4]; *American professor George Harris offered to use TEFL tests in studying English* (Американський професор Джордж Харріс запропонував використовувати тести TEFL у вивченні англійської мови) [3, с. 24].

Для прикладу: *Paul F. Toner is the new president of the 107, 000-member Massachusetts Teachers Association. Timothy D. Sullivan was elected vice president. They were elected May 8 at the MTA Annual Meeting of Delegates, in Boston, which was attended by more than 1,100 educators and staff from public schools and colleges across the state. Toner, a Cambridge*

middle school teacher, is currently MTA vice president. He replaces Anne Wass, a Hanover teacher whose second term as president expires on July 15. The MTA president and vice president may serve a maximum of two two-year terms. Sullivan, a Brockton middle school teacher, is currently president of the Brockton Education Association. Toner defeated Paul J. Phillips, a high school teacher from Quincy; Sullivan ran unopposed [4, с. 21]. Як бачимо, лексема *new* має значення *новий*, тоді як у сполученні *the new president of the 107,000-member Massachusetts Teachers Association* активізується периферійний смисл *новообраний*. Диференційними для розглянутої пари англомовних дидактичних термінів є семи науковий ступінь, наукова робота, етап навчання.

Ад'єктивна сполучуваність (Av) дидактичних термінів *pupil* та *student* виражена терміно-сполученнями на позначення *суб'єктивної оцінки, віку та року навчання, назв навчальних закладів, осіб, національності, наукового ступеня, форми навчання, демонстративності, присвійності, означальності, неозначеності*.

Обидва терміни характеризуються сполучуваністю зі словами, що мають значення *суб'єктивної оцінки та прикметників на позначення віку*, що пояснюється наявністю семи людини у семному складі: *good students, bad pupils, a gifted student, the best doctoral students, adult students, students-freshmen, younger pupils*. Прикметники, утворені від власних назв (назви навчальних закладів, осіб, походження і т. д.), слова на позначення наявності наукового ступеня або спеціалізації сполучаються з обома дидактичними термінами завдяки семі належності до навчального закладу, науковий ступінь: *international students, American students, The London School of Economics doctoral students, the University of London students*. Проте частотність таких словосполучень з дидактичним терміном *pupil* нижча: *London secondary school pupil, York school pupil*.

Візьмімо для прикладу уривок з тексту: *Their students took their pupil clients on inspirational visits to illustrate their ideas. Older pupils from The Downley School had the opportunity to visit the V&A Museum of Childhood in London. Louise Hutchinson, studying BA (Hons) Advertising, said her group, called The Downley Red Kites, had looked to improve the outdoor area at the school by creating seating, lowering the fence around the playground and putting a bridge over a pond in the open area* [2, с. 37]. Як бачимо, лексема *older* має значення старший за віком, тоді як у сполученні *older pupils* активізується сема *старший роком навчання*. Простежуємо процес термінологізації лексичних одиниць завдяки їх функціонуванню у спеціальному тексті. Диференційними для розглянутої пари англомовних дидактичних термінів є семи наукова робота, етап навчання.

Розглянемо ад'єктивну опозиційну сполучуваність термінів *student* (студент) – *university teacher* (викладач вищого навчального закладу), які є конститuentами двох протилежних ЛСГ “суб'єкти навчального процесу” та “об'єкти навчального процесу”. Ад'єктивна сполучуваність (Av) дидактичних термінів *student* (студент) – *university teacher* (викладач вищого навчального закладу) виражена терміносполученнями, які передають значення *суб'єктивної оцінки, віку та року навчання, назв навчальних закладів, осіб, національності, наявності наукового ступеня, демонстративності, присвійності, означальності, неозначеності*.

Для обох термінів характерна терміносполучуваність, яка передає значення *суб'єктивної оцінки та віку*, що пояснюється наявністю семи людини у семному складі всіх дидактичних термінів: *good university teacher, the best student, old professor, young lector*.

Для прикладу, наведемо уривок з тексту: *As part of Georgetown's Graduate Program in International Management at Oxford, a group of five students, including two best McDonough School of Business MBA students, and Professor Daniel Baer met with international leaders in business and government while in Brussels. The group met with Charlie McCreevy, the European Union Commissioner for Internal Market and Services, and Christopher Murray, the charge d'affaires at the U.S. Mission to the European Union* [3, с. 171]. Лексема *best* має значення *найкращий*, тоді як у сполученні *two best McDonough School of Business MBA students* активізується сема *найуспішніший у навчанні*. Простежуємо процес термінологізації лексичних одиниць завдяки їх функціонуванню у спеціальному тексті. Диференційними для розглянутої пари англомовних дидактичних термінів є семи науковий ступінь, наукова робота, етап навчання, об'єкт навчання, суб'єкт навчання.

Прикметники, утворені від власних назв (назви навчальних закладів, осіб, походження і т. д.), на позначення наукового ступеня або спеціалізації, посади сполучаються з обома дидактичними термінами, актуалізуючи семи належності до навчального закладу та науковий ступінь.

Наприклад: *Studying at LSE brings together an exciting group of European and international students with a diversity of academic and professional backgrounds who have gone on to establish an international alumni network involved in development research and practice* (Навчання в LSE об'єднує європейських та міжнародних студентів з різноманітною навчальною та професійною підготовкою, які розвиваються, щоб представити міжнародну університетську мережу, включену в розвиток досліджень та практичного застосування) [3, с.135]. *Young lector entered a classroom and started to explain grammar rules* (Молодий лектор увійшов до класної кімнати і почав пояснювати граматичні правила) [3, с. 27].

Розглянемо ад'єктивну опозиційну сполучуваність термінів *pupil* (учень) – *teacher* (учитель), які є конститuentами двох протилежних АСГ “суб'єкти навчального процесу” та “об'єкти навчального процесу”.

Подамо, для прикладу, уривок з тексту: *Pupils are taking charge of lessons instead of professional teachers in a drive to give children a bigger say in the running of schools, it emerged yesterday. Growing numbers of schools are appointing children 'lead learners' and asking them to teach their classmates. At one secondary school, older pupils teach others of the same age for parts of their lessons* [4, с. 71]. Лексема *professional* має значення професійний, тоді як у сполученні *professional teachers* активізується сема *досвід викладання*. Лексема *older* має значення старший, тоді як у сполученні *older pupils* активізується сема *час навчання*. Простежуємо процес термінологізації лексичних одиниць завдяки їх функціонуванню у спеціальному тексті. Диференційними для розглянутої пари англomовних дидактичних термінів є семи *об'єкт навчання, суб'єкт навчання*.

Ад'єктивна сполучуваність (*Av*) дидактичних термінів *pupil* (учень) – *teacher* (учитель) виражена терміносполученнями зі значенням *суб'єктивної оцінки, віку, власних назв (назви навчальних закладів, осіб і т. д.), посади, демонстративності, присвійності, означальності*, що, своєю чергою, пояснюється семою людина у семному складі: *talented pupil, mature teacher*.

Прикметники, утворені від власних назв (назви навчальних закладів, осіб, походження і т. д.), слова на означення наявності спеціалізації, слова на означення посади сполучаються з дидактичним терміном *teacher* (учитель), де актуалізовано семи *належності до навчального закладу, спеціалізація*. Проте термін *pupil* (учень) не має подібних характеристик. Наприклад, *London School of Economics teacher, the University of Toronto teacher: For the peer feedback sessions (held during class time in pairs or groups), the youngest pupils are given guidelines* (Для рівного розвитку (заняття ведуть у парах або групах) наймолодші учні отримують вказівки) [5, с. 298]. *One advantage mentioned is the interaction between English teacher and pupils* (Зазначеною перевагою є взаємодія між викладачами англійської мови та учнями) [5, с. 292].

У семантичній категорії місця навчання виокремлюємо такі опозиційні пари: *primary school* (початкова школа) – *secondary school* (старша початкова школа) та *school* (школа) – *university* (університет). Наведено приклади найчастотнішої сполучуваності термінів, які позначають *навчальні заклади*. Відібрано лексеми з дидактичним смислом, які широко застосовуються у дидактичних текстах. Обрано три моделі сполучуваності: *ад'єктивну (Av), дієслівну (Vv), іменникову (Nv)*, які складають 1376 (відповідно 640, 607, 129) сполучень вибірки.

Ад'єктивна сполучуваність (*Av*) опозиційних пар дидактичних термінів *primary school* (початкова школа) – *secondary school* (середня школа) передається словосполученнями, які передають *темпоральне значення, суб'єктивну оцінку, назви історичних подій, осіб, місце, вік, контроль, однобагатомовність, кількість: three-language secondary school, new primary school, old school, English-speaking secondary school, modern primary school, Australian secondary schools: Two-language primary schools are common in different countries* (Двомовні початкові школи звичні для багатьох країн) [3, с. 3–27]. *The PST TEFL Workbook is designed for Peace Corps in Ukraine who will be teaching English as a foreign language at the secondary schools and university levels* (Підручник з PST TEFL укладений для Корпусу миру в Україні, представники якого викладатимуть англійську мову як іноземну в середніх школах та університетах) [3, с. 33].

Наведемо уривок тексту: *The research participants were 'resilient' final year primary school and first year high school students who, through semi-structured interviews, discussed either their expectations or experiences of transition from primary to secondary school. Some important findings regarding transition challenges are presented and the children's (and their parents') responses to these issues are discussed. The question is posed: how ethical and feasible is it to introduce radical school reform in the early years of high school when the voices of those who stand to be most affected by it are strongly in favour of the status quo?* [3, с. 43].

Лексема *primary* має значення первинний, тоді як у сполученні *primary school* активізується сема *етап навчання*. Лексема *secondary* має значення вторинний, тоді як у сполученні *secondary school* активізується сема *етап навчання*. Простежуємо процес термінологізації лексичних одиниць завдяки їх функціонуванню у спеціальному тексті. Диференційною для розглянутої пари англomовних дидактичних термінів є сема *етап навчання*.

Розглянемо опозиційну сполучуваність термінів *school* (школа) – *university* (університет), які є складниками різних АСГ “навчальні заклади середньої школи” та “навчальні заклади вищої школи”.

Ад'єктивна (*Av*) сполучуваність опозиційних пар дидактичних термінів *school* (школа) – *university* (університет) виражена словосполученнями на позначення темпорального значення, суб'єктивної оцінки, назв історичних подій, осіб, місця, віку, контролю, однобагатомовності, кількості: *three-language school, the best university, old university, English-speaking university, social science school, international school, Northeastern University, famous university*. Наприклад: *Our school enjoys a central location next to the campus of world-famous Harvard University* (Наша школа має центральне місце розташування поблизу

студентського містечка всесвітньо відомого Гарвардського університету) [3, с. 63]. *Kaplan Aspects' new school are situated right in the heart of this prestigious academic city* (Нові школи Kaplan Aspects розміщені в серці престижного академістечка) [3, с. 63]. Диференційними для розглянутої пари англомовних дидактичних термінів є семи *етап навчання, науковий ступінь, наукова діяльність*.

Отже, за результатами обчислень найбільшу частотність має предикативна опозиційна сполучуваність. Диференційними семами є *час відпочинку* та *час роботи*. На прикладах опозиційної сполучуваності термінів, що позначають час навчання, виявлено значну роль маркованості, яка уможливає сполучуваність термінів у тексті з вибірковими лексемами. Зазначимо, що у категорії дидактичних технологій опозиційних пар не виявлено.

Підсумовуючи зазначене вище, можемо стверджувати, що опозиційна сполучуваність відіграє важливу роль у семантичній діагностиці англомовної дидактичної терміносистеми та слугує одним зі способів розкриття семантики окремої термінологічної одиниці. Семна структура англомовного дидактичного терміна виявляє вплив на його сполучуваність з іншими лексемами у спеціальному тексті та вказує на взаємозалежність терміна і контексту. Проаналізувавши опозиційну сполучуваність дидактичних термінів, простежуємо наявний різний ступінь детермінологізації та транстермінологізації англомовних дидактичних термінів у спеціальних текстах.

Література

1. Кочерган М. П. Слово і контекст (лексична сполучуваність і значення слова) / М. П. Кочерган. — Львів : Вища школа, вид-во при ЛНУ, 1980. — 184 с.
2. Master of Science in Foreign Services Program. Edmund A. Walsh School of Foreign Services Georgetown University Washington, DC 20057–1028 / [editors: MSFS Staff and Student Assistants]. — 2003. — 52 p.
3. The Graduate School Prospectus. — L. : LSE. — 2003. — 240 p. — (For entry in the year 2004. The London School of Economics and Political Science / Press and Information Office).
4. Kaplan Aspect, Study English Worldwide, 2009. - 94 p.
5. Ellis Rod. The Study of Second Language Acquisition / Rod Ellis. — O. : Oxford University Press, 1996. — 814 p.

The article presents analysis of the English didactic opposite valency of terms that define the members of educational process and place of study. Calculation data are proposed too.